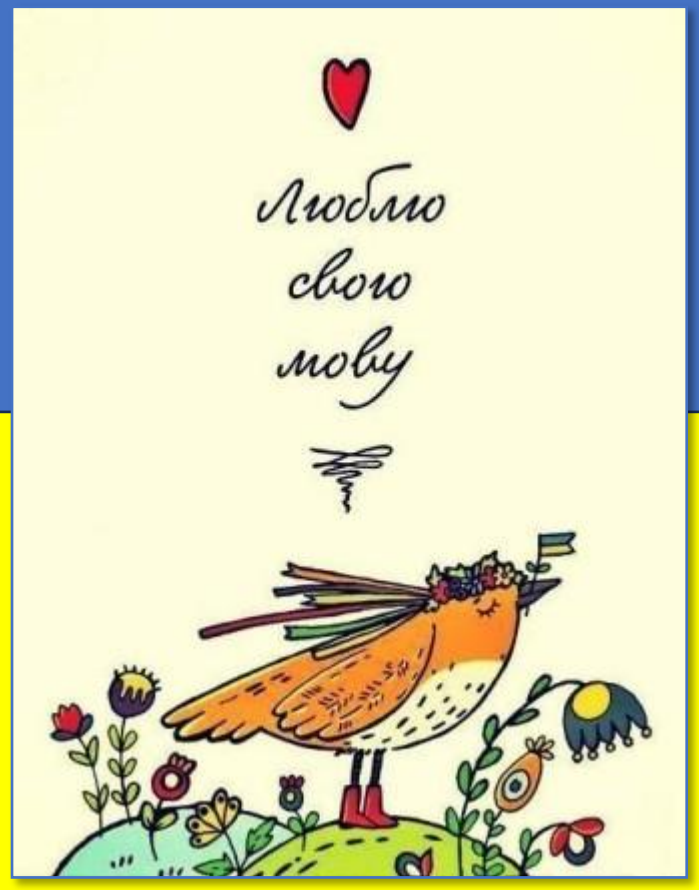

Мовний код нації

“Мова – це дім буття”

(Мартін Гайдеґґер)

Тетяна Гранчак,
д. наук із соц. комунікацій,
запрошений дослідник Інституту глобальних справ Мойніхана Сіракузького університету

2025

З А К О Н У К Р А Ї Н И
Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин

2. Положення Хартії (994_014) застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

3. Україна бере на себе зобов'язання відповідно до частин I, II, IV, V Хартії (994_014), крім пункту 5 статті 7 частини II.

(5. Сторони зобов'язуються застосовувати, mutatis mutandis, принципи, наведені у пунктах 1 - 4 вище, до нетериторіальних мов. Однак, що стосується цих мов, то характер і масштаби заходів, яких необхідно вживати на виконання цієї Хартії, визначаються гнучко, з урахуванням потреб і побажань та з поважанням традицій та характерних рис тих груп, які користуються відповідними мовами.)

Зміни до деяких законів України у зв’язку з оновленням офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов

3 грудня 2025 р. Верховна Рада України прийняла Закон, який вносить зміни до деяких законів України у зв’язку з оновленням офіційного перекладу Європейської хартії регіональних або міноритарних мов. 12 червня 2026 р. Президент підписав цей Закон.

Законом встановлюється правильна назва Хартії - Європейська хартія регіональних або міноритарних мов. Також встановлено, що в Україні положення Хартії будуть застосовуватися до таких мов: білоруської, болгарської, гагаузької, івриту, ідиш, караїмської, кримськотатарської, кримчацької, німецької, новогрецької, польської, ромської, румейської, румунської, словацької, угорської, урумської та чеської.

Рід

НАРОД

👉 **Концептуальне ядро:** уявлення про людину, спільноту, землю та природний світ як про взаємопов'язані прояви єдиного **життєтворчого** процесу. Це свідчить про глибоку вкоріненість уявлень про органічний життєдайний зв’язок між людиною і навколишнім світом.

“Home – homeland – human – humble – humus”

«скромний», «близький до землі», «приземлений»

Весь ланцюг походить від лат. **humus** - “земля, грунт”

Концептуальне ядро: людина як той, хто походить із землі; людяність як вкоріненість та близькість до землі.

- **human** – “той, хто від землі”;
- **humble** – “той, хто пам’ятає землю, від якої він походить”;
- **humility** (смиренність) – чеснота, протилежна гордості, бо коріння “в землі”;
- **home, homeland** – простір повернення, земля, до якої належить людина.

МОГИЛИ ОЗАРК: На цій фотографії приблизно 1915 року зображено членів родини Ейджі, зібраних біля могил двох дітей у родині. https://surl.lt/ydlhia

👉 Це відображає етос практичності, «земної» розсудливості, характерний для англійського культурного коду. Людина «заземлена», тобто буквально «приземлена».

Родина

Які відносини?

Подружжя
Дружба

Одруження

Супруги
Упряж

Весілля
Веселий

Подружка
Дружко

“ єднання в радості”

Вільний вибір і емоційний зв’язок

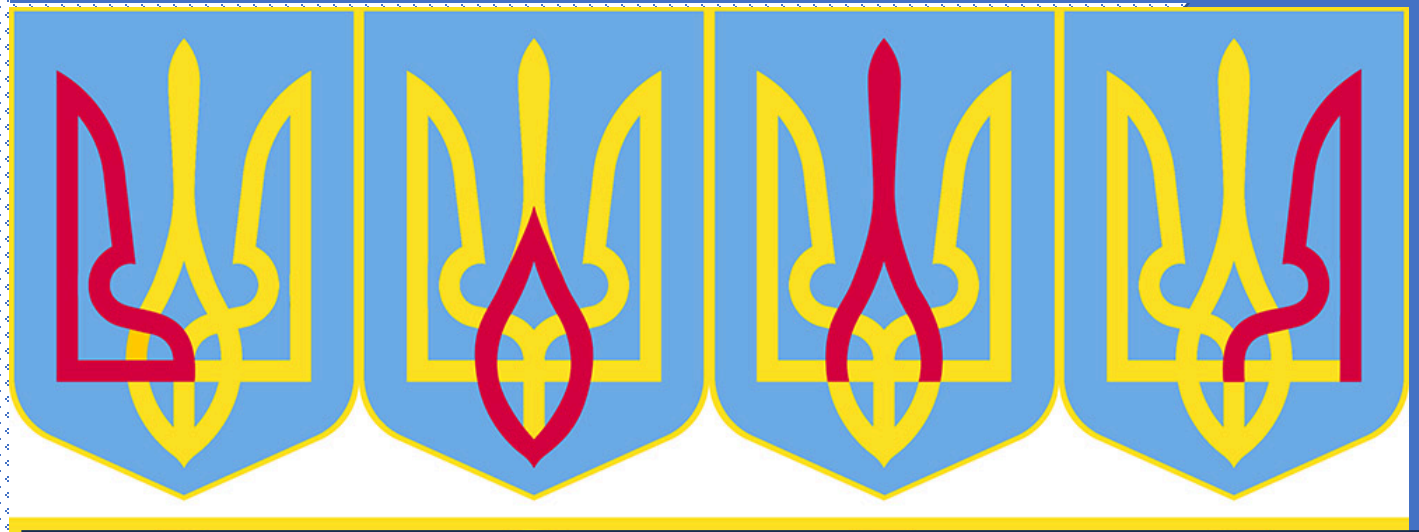

Свобода + Дія

Марію
Василя
Чоловіка
Дружину
хлопця
дівчину
нареченого
наречену

Любити
Кохати

Marriage – marry – married – mate – match

- **Marriage** ← Lat. maritare (from mas, maris – чоловік, чоловічий)
- **Mate** (пара, партнер) ← “той, хто тобі пасує”
- **Match** ← “підходити, пасувати”

Семантична домінанта: відбір, сумісність, поєднання, баланс, партнерство. Тобто шлюб = «збіг», а не «об’єднання в радості», як в українській мові.

⚖️ **Wed – wedding – wedlock**

- **Wed** ← Old English weddian - “давати обітницю, клястися”.
- **Wedlock** ← wed + lock (“замикання” – укладання - угоди).

👉 Шлюб – це урочистий контракт, «замикання обітниць» – це завершення через клятву. Отже, поняття «весілля» – це не розвага, а **урочистий зв’язок**, юридично-священний союз.

🏠 **Family – familiar**

- **Family** ← lat. familia - «домашня спільнота» («домогосподарство», ніж «спільнота родичів»).

👉 Це пов'язано не з кровною спорідненістю, а зі спільним проживанням «під одним дахом». Отже, англійська сім'я = єдність дому, українська = кровна та духовна спільнота.

Брак, женитьба (marriage, одруження)

- від брати жінку за дружину – букв. “союз через привласнення”.

👉 У цій моделі шлюб – це акт володіння, а не взаємного союзу. Наречену беруть, віддають заміж – дії пасивно-активні, ієрархічні.

Свадьба (wedding, весілля)

- від сват [svat] “ той, хто парує", що, у свою чергу, пов'язане з праслов'янським коренем «свій» (власний), підкреслюючи спорідненість та об'єднання «своїх» людей в одну родину.

👉 «Свадьба» наголошує на інтеграції в сім'ю чи рід («володіння») через посередництво, підкреслюючи колективну, соціальну єдність, а не просто особисті емоції, прихильність чи формальний контракт.

Семья (family, родина)

- від “sěmьja” - «осідає» – тобто акцент робиться на осілому домогосподарстві, домочадцях та слугах під одним дахом.

👉 Акцент робиться на «прийнятті» в коло «своїх» з метою тягнути «упряж». Отже, російська сім'я = єдність дому, заснована на соціальній приналежності людини.

Концепт одруження

Мова	Ключова метафора одруження/родини	Світоглядна модель
Українська	Дружба, спільнота, радість	Єдність, рівність, емоційний зв'язок
English	пара, шлюбна обітниця, вірність	Контракт, баланс, відповідальність
Русский	Привласнення, домінування, обов’язок	Підкорення, влада, ієрархія

Причина

Вчинок

Злочин

Чинити

Чинний

Начинка

Чиновник

Доброчинний

Чинити

- чин → вчинок → злочин → правочин → чиновник

•**вчинок** – акт дії, що має завершеність (не просто рух, а «зроблено»)

•**злочин** – буквально зло + чин тобто «акт злого здійснення» → акцент не на формальній межі простору, а на моральному аспекті (зло/добро)

•**правочин** – «правильний акт здійснення», юридично оформлена дія як легітимний акт

Поступать

- ступ → поступок → проступок → преступление

•**поступок** – нейтральний «крок» у поведінці (будь-яка дія)

• **проступок** – «крок убік» від норми (префікс про- тут не просто «через», а «мимо / в сторону»)

•**преступление** – «переступання межі» (буквально: *переступити дозволену межу)*

Мова	мораль	норма	порушення	людина	відповідальність
Українська	якість і статус дії	правильність здійснення	злий акт як тип дії	той, хто здійснює дії	моральний аспект вчинків
Русский	простір	лінія/межа	рух через межу	той, хто рухається	перебування «в межах»

Бути і виглядати..

Підліток, teenager

Недостатньо років, життєвого досвіду

Подросток

недостатньо зросту

Я – Ми, Буду – Можу: чи є різниця?

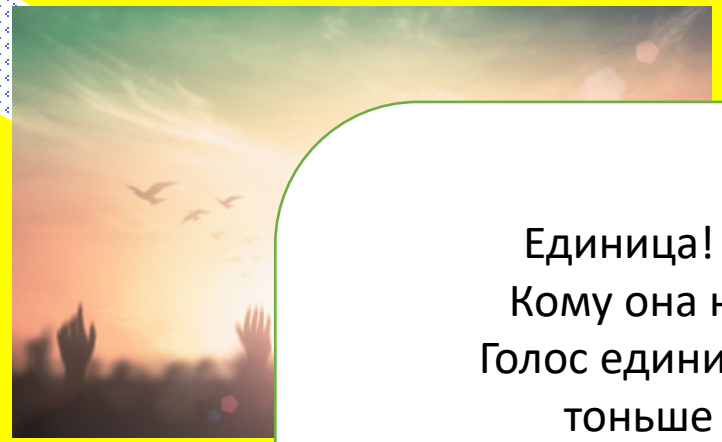

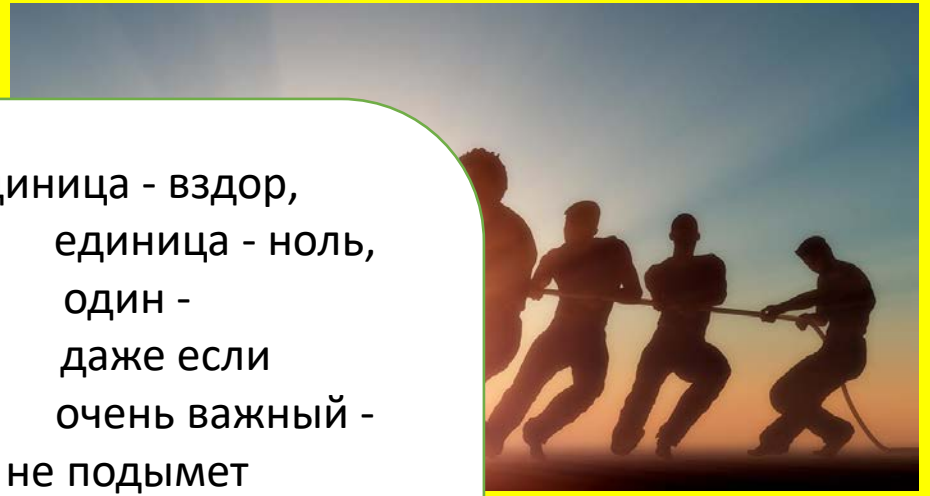

Пер у убедить

Победим

Единица! -
Кому она нужна?!
Голос единицы
тоньше писка.
Кто её услышит? -
Разве жена!
И то
если не на базаре,
а близко…

Единица - вздор,
единица - ноль,
один -
даже если
очень важный -
не подымет
простое
пятивершковое
бревно,
тем более
дом пятиэтажный.
(В. Маяковский)

Я + ми = спільнота

https://m.facebook.com/media/set/?vanity=strikeposter&set=a.410872432379963

Я – крапля в океані

Мітинг у Дніпропетровську під час Революції Гідності

https://life.pravda.com.ua/society/2014/02/13/152183/

Я – крапля в океані, який змінить Україну

Проактивність у мові

Отримати привілей, але	Получить привилегию
Здобути освіту	Получить образование
Набути досвіду	Получить опыт
Набути навички	Получить навыки
Здобути незалежність	Получить независимость
Здобути перемогу	Одержать победу

👉 Акцент робиться на не просто отриманні чогось, а буквально – на зміні стану буття, включенні чогось у власне буття, коли це щось стає частиною себе, на трансформації – переході у новий стан буття через докладені зусилля.

добробут

Набуття

Буття

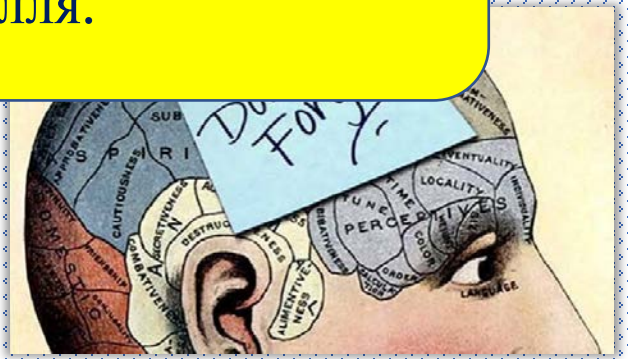

Забути

Українська

Перемога

Могти

Перемогти

«могти» більше, ніж зазвичай, подолати

VS

Перемога

Русский

Победа

Беда

Победить

чинити біду

Мова – це інструмент для демаркації простору та розпізнавання свого та чужого

Мова
Язик

Язык
Язык

Ukrainian	Russian
червоний	красный
праця	работа
тиждень	неделя
крок	шаг
папір	бумага
година	час
дякую	спасибо

Захоплення будівлі відділку поліції в Краматорську російськими диверсантами 12 квітня 2014 року. Спецназівець просить відійти за «поребрик» (бордюр). В Україні так не кажуть, вживаючи слово «бордюр».

Біціглі?

Байк

Колесо?

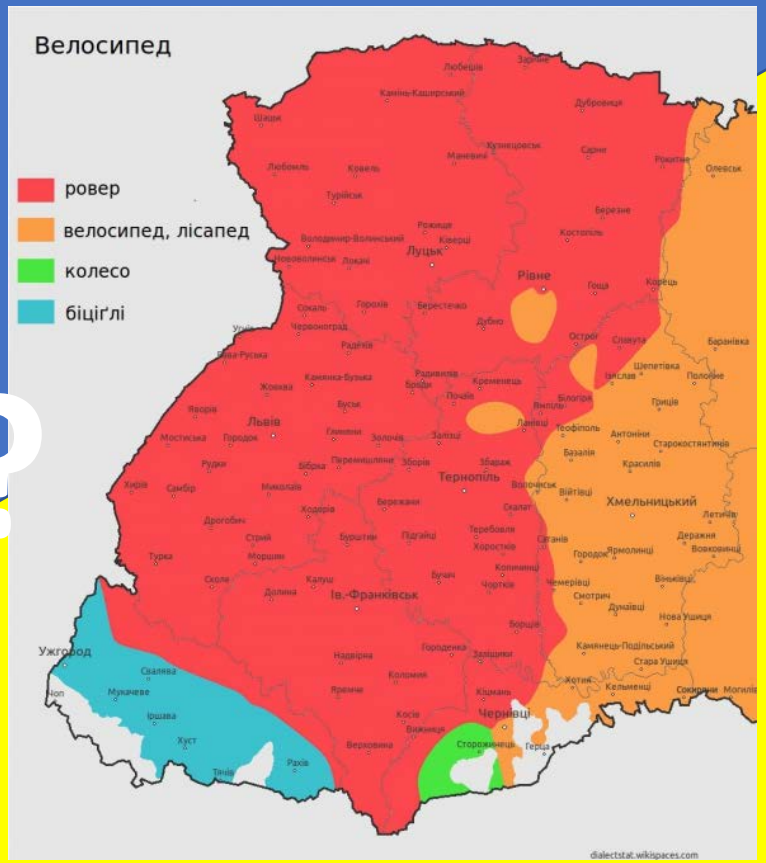

https://cutt.ly/xBhvLvn

Ровер?

Велосипед?

Мапа українських діалектів

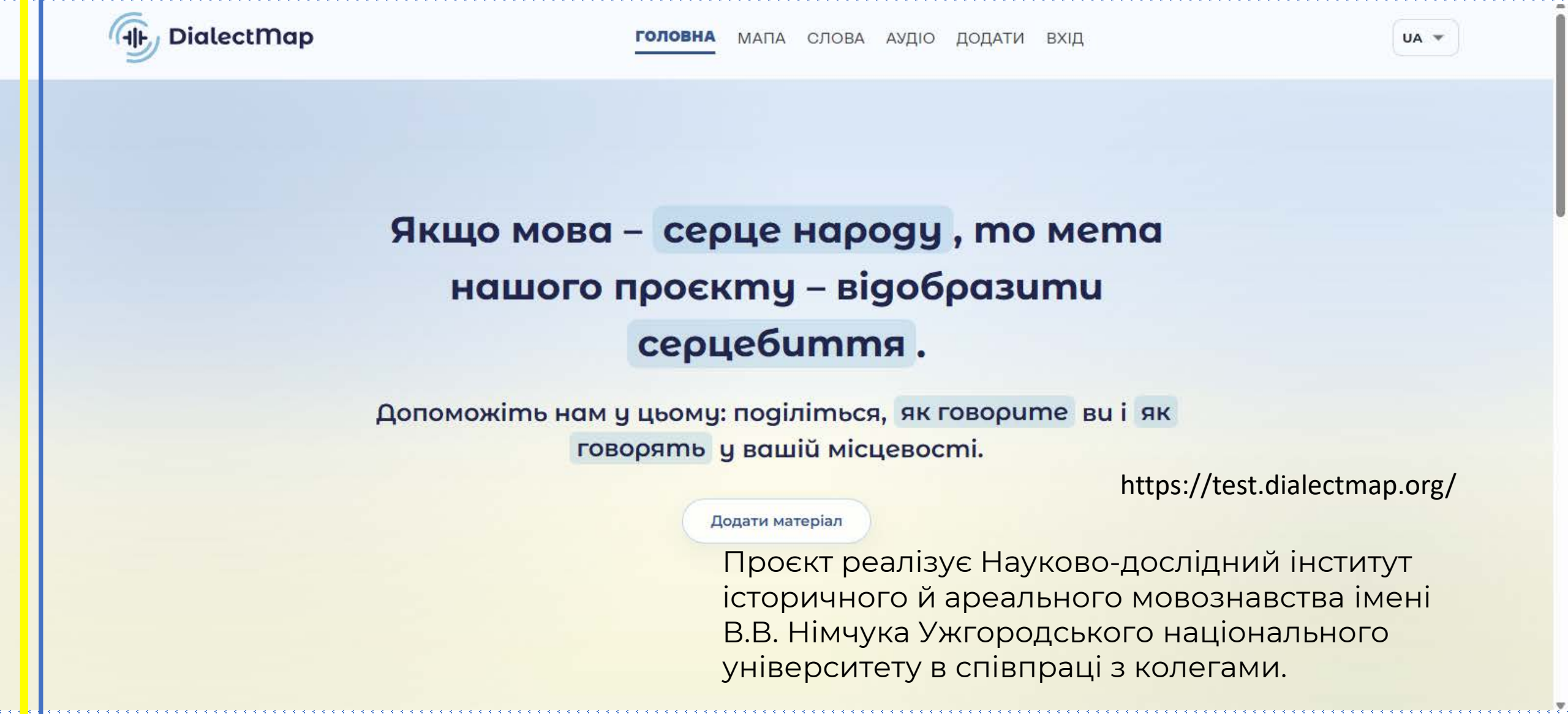

https://test.dialectmap.org/

Проєкт реалізує Науково-дослідний інститут історичного й ареального мовознавства імені В.В. Німчука Ужгородського національного університету в співпраці з колегами.

Козак

Герб Війська Запорозького

Народний картина «Кримський запорожець (козак-Мамай)», автор невідомий. Під черевом коня напис: «Кримське Запорожжя» (кінець XVIII – 1-ша половина XIX століття), Музей Івана Гончара

https://www.youtube.com/watch?v=kr3y6d5VfBY

Новотвори

Бавовна (Бавовнятко)

Кіборги

Затридні (Inthreedays)

Приліт (Arrival):

Донатити (Donate):

Запоребрік (Zaporebrik):

Боневтік

Від(за)кобзонити

Толстоєвський

Ухилянт

Бойові птахи (птахи Мадяра)

https://theukrainians.org/slova-vijny/

https://globalvoices.org/2022/10/20/in-ukraine-the-war-has-reshaped-language-to-create-new-idioms/

Зло Залетіло, Зайшло, Запливло, Заповзло…

Зверхньо. Зненацька. Зухвало.

Загупало. Затупотіло.

Залізом Забряжчало. Зітами Зарясніло.

Женітками Застрочило…

Здалека. Зблизька. Звідусіль…

Зміями Звивається.

Зомбі З Зомбоящиків.

Зараза З Закордоння.

Зайди. Загарбники. Запроданці. Зрадники…

Захопити. Завоювати. Зневолити.

Злякати. Залякати. Загарбати. Заграбастати.

Zзмусити. Змучити. Знесилити. Знецінити. Знищити.

Зламати. Збезчестити…

Земля здригнулася. Завмерла. Збентежилася. Затужила.

Заголосила. Застогнала. Заквилила. Заридала. Запалала.

Загравою зайнялася.

Зась!

Зітхнула. Зібралася. Згрупувалася. Велася...

Зеленський. Залужний. Захід.

Згуртуватися! Закрити! Захистити!

Знаю:
Зможемо. Зупинимо. Зіб'ємо. Знищимо. Здолаємо. Закопаємо.

Здобудемо. Заспіваємо. Затанцюємо.

Звитягою залунаємо.

Засяємо. Заіскримось. Зазоріємо.
Згода?

© Оксана Суховій

Корисні ресурси

Що таке українська мова? • Ukraïner	https://www.youtube.com/watch?v=nqReOxAjuWg
«Українська – мова вільних людей!»: історичний ролик до Дня української писемності та мови	https://www.youtube.com/watch?v=kr3y6d5VfBY
Путівник з історії утисків української мови	https://chytomo.com/putivnyk-z-istorii-utyskiv-ukrainskoi-movy/
Мапа українських діалектів	https://test.dialectmap.org/
Курси культури української мови 2022	https://www.youtube.com/watch?v=c0AaydDTyWQ&list=PL550qqmU30KIgmyUAwYsRm7IFzOBUvm_5

Дякую!

Слава Україні!